

Таємниця одного діаманта
Юрій Логвин

Події роману відбуваються в арабському світі наприкінці XII століття. На той час секта таємних вбивць-асасинів намагається заволодіти і матеріальними скарбами, і душами своїх послідовників, терором наводить жах і на нападників-хрестоносців, і на своїх братів мусульман. Син багдадського сміттяра підліток Алі, наслухавшись оповідей купців про заморські дива, рушає з рідного міста, щоб поплисти в далекі світи. По дорозі він мимоволі стає свідком кривавого злочину асасинів і, що найстрашніше, йому потрапляє до рук неоціненний скарб – синій діамант. Асасини, зрозумівши, що діамант у хлопчика, починають за ним полювання. Алі тікає, щоразу на крок випереджаючи своїх гонителів. Під час цих втеч він потрапляє в різні краї Африки, на далекий Мадагаскар, у дивовижеу Індію – ба, навіть на Індонезійські острови. Він стає вправним моряком і досвідченим воїном...

Юрій Логвин

ТАЄМНИЦЯ ОДНОГО ДІАМАНТА

1. КНИГА ДЕЯКИХ ТАЄМНИЦЬ

Перед першою світовою війною у Віденській бібліотеці зберігався стародавній рукопис Джаубарі «Аль-Китаб аль-мухтар фі'кафш аль-асрар»... Не знаємо, чи був Джаубарі персом чи арабом, але книга написана арабським письмом.

Ми ж з вами, любий читачу, певно що не знаємо жодного з арабських діалектів і не знаємо арабської літературної мови.

Тому повіримо давно померлому швейцарцеві Адаму Мецу, який цей манускрипт читав ще десь на початку нинішнього століття. Адаму Мецу він сподобався. І вчений навіть переповів одну історію з книги Джаубарі. Ця історія про бувалого чоловіка, що ходив по мечетях із товаришем – надзвичайно розумною мавпою – і розповідав найнеймовірніші історії.

Стародавній автор чи не знав, чи не назвав у своєму рукописі ймення перехожого та звідкіля він був. Мабуть, тому не згадує його імені також і Адам Мец.

Але ми гадаємо, ні, просто впевнені, любий читачу, що цей мандрівець із мавпою був колишній моряк Алі, син убогого й нужденного сміттяра із

славного міста Багдада. А Джаубарі описує нам часи десь початку XIII століття. Значить, і Алі жив у той час.

І Багдад у той час був ще славний і знаменитий, та найкращі часи для Багдада давно минули. Правда, найгірші часи ще не настали – монголи під рукою Хулагу-хана зарізали останнього халіфа Аль-Мустасіма і сплюндрували Багдад, Місто Миру, в 1258 році від Різдва Христового, що рівнозначно 656 року хіджри.

Найславетні часи минули так давно, що вже оповідачі в ханах-заїздах, на базарах-суках, в мечетях, харчевнях та лазнях розповідали про доброго халіфа Гаруна ар-Рашида і його вірного візира, що перевдягались у звичайних обивателів столичного міста і тинялись у такій машкарі ночами по сумнівних закопелках. І, звичайно, попадали у різні неймовірні пригоди.

Про інші звички Гаруна ар-Рашида ніхто вже й не пам'ятав. Ну, наприклад, про таке: при підозрі на когось Гарун ар-Рашид покивом голови кликав ката – той завжди був серед челяді. І кат зразу ж уривав нитку життя невдахи-посіпаки. Є відомості, ніби для того, щоб краще рубалося, кат носив із собою шкіряну подушку і підставляв її під шию приреченому. Отаку, наприклад, мав звичку Гарун ар-Рашид, якого нам казки «Тисячі і однієї ночі» розмалювали, як лагідного дивакуватого батька своїх підданих...

Але суцільна правда в казках «Тисячі і однієї ночі» те, що пригоди відбувалися в розкішнім і багатім місті Багдаді. Хоча столиця халіфату так ніколи не писалася ані в грамотах, ані в книгах, ані карбувалася на монетах. Називали Багдад іншим іменем – Мадінат-ас-Салям – Місто Миру, Місто Безпеки, так, як його назвав дід Гаруна ар-Рашида – славнозвісний Аль-Мансур. Його імення було Абу-Джафар, але він вирішив прийняти почесний титул «Аль-Мансур» – тобто «Переможний», з яким і лишився у людській пам'яті.

Цей «Переможний» настільки боявся власних підданих, що завів звичай, якого потім дотримувались усі халіфи без винятку, незалежно від їхніх розумових здібностей чи ступеня «переможності». Це звичай «фарас-ан-науба». Тобто в халіфській стайні завжди – і вдень і вночі – стояв добрий кінь під сідлом, щоб на ньому, в разі небезпеки, міг втекти халіф – «повелитель правовірних».

Невідомо, чи знали про цей звичай царі, королі та імператори Європи. Але відомо, що через тисячу років з розпеченої серпневим сонцем Москви, охляп на скакуні тікав Петро I до Троїцького монастиря. Щоправда, потім що пригоду історики або замовчували, або подавали не як вияв нестримної паніки, що охопила майбутнього «Переможного», а як вияв бурхливого темпераменту та нестримності!..

Цікаво було б іще знати, чи тоді, коли Катерина II виламувала з царських регалій дорогоцінне каміння і зашивала в одяг, бо чекала чорних звісток про бунт Омеляна Пугачова – цікаво було б знати, чи тримала вона напоготові коней? Чи дотримувалась вона звичаю «фарас-ан-науба»? Шкода, але поки що про це не доводилось чути, а от про зашиті в одяг діаманти історики згадують. Взагалі щось воно так вже випадало, що в «Переможних» схильність до завоювань і перемог завжди поєднувалась із схильністю до втечі від справжньої чи уявної небезпеки.

Іван Васильович, котрий Грозний, наприклад, плекав мрію про втечу на далекі туманні береги Альбїону до скупих та пихатих британців. І собі це за вину не ставив ані перед богом, ані перед своїми підданими, рабами та холопами. А водночас дуже, дуже лютував на втікача – князя Курбського.

Не любили, ой не любили «Переможні» помазаники божі втікачів, особливо як вони раби, холопи! Петро Великий так не любив втікачів, що наказав рекрутів позначати татуїровкою на руці. А щоб татуїровка найміцнішою була, робили її по живому тілу підпаленим порохом. Бо раптом втече новобранець, злякається шведських куль і турецьких ятаганів, не схоче накласти головою за царя-батюшку...

Та не збиваймося на манівці, а повернімося до головного – до заснування Міста Миру знаменитим, славетним Аль-Мансуром. Він, як свідчать хроністи, довго їздив до Іраку. Бо Ірак підтримав його чорне знамено роду Аббасидів * у боротьбі проти білого стягу халіфського роду Омейядів. Врешті-решт Аль-Мансурсь сподобалась місцина поруч із сільцем Багдад, де ніби збирались кінські ярмарки. Отут він і наказав будувати. Але й тоді, як і тепер, робили попередні плани. Тільки тоді було менше керівників і ще менше проєктантів. І це, слава Аллаху милосердному й милостивому, щасливо позначилося на будові міст. Хоча, як ми бачимо, проблеми, які зараз часом виникають з вини славетних зодчих, виникали й тоді.

План Міста Миру насипали на землю попелом. Походив, поблукав Аль-Мансур майбутніми вулицями та майданами свого майбутнього круглого міста, бо в плані місто було як колесо від гарби: ступиця – резиденція халіфа, спиці колеса – вулиці, обід – зовнішні мури з незліченними вежами. З вулиць до резиденції прямого ходу не було. Тільки по галереях мурів через незліченні варти й залоги...

Аль-Мансур дбав про те, щоб у місті жили тільки його придворні.

М'ясний ринок він взагалі випхав за стіни міста, бо в різників повсякчас у руках довгі гострі ножі.

Палац же приголомшував усіх, хто його бачив. І не лише золотом і смарагдовою полив'яною банею височиною аж на 80 ліктів. І на бані вершник мідний золочений. Переповідають, що вершник показував списом туди, звідкіля загрожував ворог чи «навіть, ще страшніше, власні піддані – бунтівники».

Ми здогадуємось, що розповідь про списоносного стража разом з арабами перенеслася до Іспанії в Гранаду. У переповістках їхніх сусідів-християн Аль-Мансур перетворився на легендарного Альманзора.

Про чарівного вершника на початку минулого століття написав американський романтик Вашингтон Ірвінг. Як довела славнозвісна поетеса Анна Ахматова (а без псевдоніму – Ганна Горенко), ця розповідь Ірвінга так вплинула на Олександра Сергійовича Пушкіна, що він скомпонував незабутню казку про золотого півника. І завершив її геніальним гаслом для всіх казкарів, як членів Літфонду, так і початківців: «Сказка ложь, да в ней намек – добрым молодцам урок!»

Отож місто збудували. Але ті, хто в ньому мешкав, потребували і їжі, і питва, і різних послуг всяких фахівців.

І незабаром Кругле Місто обросло з усіх боків людськими житлами всіх ступенів достатку та вбогості.

Ну а при такому оточенні вже ні того страху, ні тої поваги до мурів і башт Круглого Міста, Міста Спокою, Міста Миру.

Халіф Аль-Мансур, як достеменно відомо, ніяких вузів не закінчував, теорії та практики містобудівництва навіть екстерном не складав. Тому його наївну футурологію і віру в безпеку власної персони вибачимо.

Але навряд подібні речі можна вибачити так галасливо розрекламованому будівництву міста майбутнього, столиці Бразилії. Той же Аль-Мансурівський палац, тільки оточений не мечетями, лавками, лазнями та ханами, а звичайнісінькими бідонвілями. Ось як! І не коли-небудь, а в 70-ті роки останньої ери...

Коли маленький Алі, якого, як ми вже вирішили, потім називатимуть Алі аль-Багдаді (Алі із Багдада), народився на базарі і почав своє нужденне трудове життя на тому ж базарі, то давно вже не було і «Аль-Кубба аз-захаб» – «Золотої бані» з вершником на верхівці – завалилося склепіння ще в 941 році під час страшною повені. А мури палацу стирчали до середини XII століття. Тобто їх розтягли на цеглу ще десь за півстоліття до народження малого Алі.

Батько Алі, Хасан, жив без жінки і служив сміттярем на базарі.

Отож доводилося йому все робити власними руками. І сміття прибирати, і кізяки, які назбирав на базарі, продавати дрібним торговцям, які скуповували й перепродавали не лише кінські та волячі кізяки, а й людські фекалії. Доводилося самому діставати поживу, самому готувати страви і доглядати за малим.

Жив сміттяр з малим в щілині між двома будинками. З одного боку був маєток знаменитого ювеліра, а з другого боку був будинок лікаря-християнина.

Ювеліру батько платив за те, що він зайняв простінок між двома будинками. Платив і лікарю-християнину теж за те, що спить в затишку товстих глиняних мурів.

Будинки стояли недалеко від легендарної повноводної річки Тигр. Неподалік від їхньої схованки було припнуто старезний водяний млин на плаву. Від раннього ранку до пізнього вечора він гуркотів жорнами, безупинно плескав лопатями колеса по каламутній воді і рипів, рипів старими своїми болонками та дошками. Коли повівав вітер до сховища малого Алі від річки – він приносив найкращий у світі, життєдайний теплий дух розмолотої пшениці.

Повсякчас над річкою чулися крики човнярів, від зорі до зорі, а то й глибокої синьої ночі. Бо не одна тисяча човнів була у славному Багдаді. Човнярі чого тільки не перевозили, кого тільки не переправляли з берега на берег: і людей, і тварин, і коштовності, і кізяки, сушені на паливо, хмиз і глеку з бітумом, рабів і воїнів, поетів і повій...

Спробував Хасан одружитися вдруге, щоб у домі була господарка і помічниця. Та якось старий Хасан прийшов додому раніше, ніж звичайно, і побачив – мачуха доідає гарячі оладки, а малого відштовхує від дерев'яної таці з вареними бобами.

Він тоді сказав, за мусульманським звичаєм і правом, три рази, що вона йому не жінка. І вигнав геть.

У Хасана було багато роботи, бо він прибирав якраз весь бруд, що був в тому кутку базару, де торгували дрібною птицею, м'ясом і дрібною худобою. Але водночас це була єдина можливість жити, бо хтось десь давав йому кістку мозкову, чи шмат потрібку, чи клопоть шкіри з міздрею. Та ще й те, що йому вдавалося продавати зібрані за день корзини кізяків, приносило йому якийсь прибуток.

Та всього цього ледь-ледь вистачало на життя, і зовсім не вдавалося батькові заощадити монет, щоб винайняти собі справжнє помешкання, а не щілину між будинками. Бо він ту щілину перекрив згори очеретом і вербовими гілками, а передню та задню стіни зробив з очерету та шматків старої повсті. Ту повсть Хасан знайшов на смітнику. Багаті люди повсть чіпляли на вікнах і на човнах в спеку і поливали згори водою. Вода тонким шаром розпливалася по повсті, а протяг насичував кімнату чи какту вогкою прохолодою в жажливі спекотні дні багдадського літа... Тоді люди могли жити або в підвальних помешканнях, через які протікали відведені струмочки від каналів і водосховищ, або в кімнатах, де на вікнах висіла мокра повсть.

Те, що поруч базару вони мешкали, було велике щастя.

Але ліворуч, неподалік, зразу за кривусінькими вуличками, за мурами старими, напіврозваленими, був невірний ринок. То була непереборна спокуса для сміттяра Хасана. Вона завжди відволікала його від нормального плину життя. Бо коли прибувала нова валка рабів, він полишав малого Алі збирати кізяки, а сам дріботів з корзиною кривими вуличками до невірничого ринку.

Страждаючи і вдаючи, що він гарливо працює, крутився біля тих місць, де мали показувати знатним покупцям оголених невірниць і можна буде хоч краєм ока зирнути на жіночу голизну.

Коли батько і син, вкрай висотані денною працею, поверталися ввечері додому і з річки віяв вітерець, то вони не могли навіть вогню розпалити в жаровні, щоб зігріти свою юшку. Бо зразу ж в один голос і ювелір-іудей і лікар-християнин кричали, що вони виженуть їх геть, бо вони смородом своєї страви псують ім річкову вечірню прохолоду.

Тоді вони забирали свій горщик і йшли в найубогіший шинок, що утримував один християнин – такий же араб, як і батько Алі, сміттяр Хасан, тільки молився у церкві і вживав вино не потайки, а відверто і в яку захотів годину дня.

У шинку збиралося багато мусульман, бо там можна було випити вина. І виходило, що в шинку завжди було більше мусульман, ніж християн, бо їх сюди гнала заборона випивки в мусульманських заїздах.

Отут, а ще в християнських монастирях могли впитися до того стану, коли їм ввижалися і діви райські, і зелені кущі Едему, і сам тверезий, як скельця, пророк Магомет.

В шинку з дозволу господаря Хасан розігрівав свій горщик на жаровні, а за те мав принести завтра сушених кіз'яків – вони дають найкращий жар.

В закопченій довгій кімнаті було затишно, краще ніж вдома, і малий сьорбав з насолодою сочевичну юшку, вмочуючи в неї підгорілий і підсохлий окраець хліба. Батько ж ів похапцем, пожадливо, сьорбаючи та плямкаючи, бризкаючи слиною, і все говорив і говорив. Розповідав своїм сусідам, таким же злидарям, як і він, за скільки сот динарів 2 продали сьогодні танцівницю Фатіму, скільки правили за повію-грекиню, скільки коштували служниці та які були груди у молодій вірменки. Що продавали сьогодні білявих слов'янських жінок, вивезених аж з-за Каспію, з країни, що лежить за останнім мусульманським краєм – земляки волзьких булгар.

А далі тільки й було балачки, що про фалси 3, дирхеми 4 та динари, про те, хто скільки й чого дістав або випив чи з'їв. Скільки хто з них, з цих сміттярів, водоносів, вантажників, носіїв, заробив чи втратив часток битого срібного дирхема.

Бо найбільший заробіток кожного із них був не більше півтора динара щомісяця.

Тільки й патякалося тут, у цій компанії нежонатих, нужденних злиднів, про ці динари, яких їхні руки ніколи й не торкалися, а лише пестили своїми заскорузлими репаними пальцями «чорні» дирхеми та затерті тьмяні лусочки фалсів. А про золоті зливки чи самородки говорили з більшим захватом, ніж би про справжнє пришествя бога на землю! їм аж наморочилися голови, коли вони вже з третіх чи четвертих рук переповідали, які зробив сережки господар Хасанової хижі – знаменитий золотар-іудей Бен Закарія.

Потім вони пили дешеве християнське вино. Воно било їм у тім'я і вони наче дуріли.

Певно, щось туди підмішував господар – чи курячий сушений послід, чи весняну гірку кору верболозу...

З того часу, десь років від трьох, Алі навчився відрізнати запах чистого вина від дурманного всякого зілля. Це була найбридкіша потрава, яку він коли-небудь нюхав потім у своєму житті. А нюх мав пречудовий. Він принюхувався здаля до того вина, яке подавали в глиняній пляшці тим людям, що сиділи під стіною, подалі від вогнища, від диму. Від них пахло іншим та й по-іншому тхнуло їхнє вбрання, ніж у того збіговиська, серед якого сиділи Хасан і його малий син Алі.

Та це не були жебраки, вони ніколи не канючили милостиню. А жили своїм нужденним життям, мріяли про всякі пригоди. Вони завжди говорили про монети та про жінок. Вони були такі ж самотні, як і батько Алі. Такі ж самі одинаки з невитраченою хіттю, як і батько Алі. Тільки ні в кого з них не було дітей. Тому Хасан був ніби вищий від них на голову. Особливо його уважно слухали, коли він розповідав про рабинь.

Проте балачки нестримних любителів усіляких непристойностей не вплинули на Алі. Не були йому ці теревені ані цікаві, ані бридкі. Бо з трьох років він навчився плавати. В ті години, коли ніхто не працював, не гендлював, а ловив кейф 5 у тінистих закутках спекотного Багдада, малий Алі біг до каламутних хвиль Тігру. Під таку пору з живих істот на воді погойдувалися лише мляві чайки.

Коли малий кидався у воду, птахи голосно скрикували, вдаряли гострими крилами, висмикували з каламутної води жовті лапи і відлітали трохи осторонь, і знов їх несли каламутні струмені.

З трьох років малий навчився плавати, а в сім уже краще за всіх плавав і пірнав. У вісім років міг проплисти від одного мосту до другого, тримаючи в руці палаючий світильник.

Він навчився пірнати без жодного плюскоту. Обмацував урвисті слизькі береги, а в норах там стояли туготілі усачі із срібною лускою.

Малий видирав рибин із їх схованок і перекушував їм хребет біля голови – тоді здоровенні рибини мертво повисали в його руках.

Разом з хлопчиками смажив на березі рибу, остерігаючись лише отруйної ікри та чорної плівки в черевині.

Часом він стільки риби наловлював, що і батька пригощав нею, і приносив до шинкаря-християнина. Вимінював на глиняну пляшку каламутного вина, щоб тато не витрачав свої биті фалси, а збирав їх одне до одного і спромігся, зрештою, купити собі рабиню і мати її за жінку.

Алі вболівав за свого старого. Йому було за нього і соромно, і прикро. Особливо коли привозили нових рабинь. Траплялося, що в такі дні торговці для заохочення покупців наказували оголеним рабіням танцювати під калатання бубону та свист сопілки. По таких днях сміттяр впивався у християнському шинку і повертався, тримаючись за мури. Потім у темряві малий чув, як його батько сопе, скрегоче зубами і корчиться на своєму ложі.

Наслухавшись відвертих і непристойних балачок базарної голоти, малий добре розумів, що якби батько його одружився, то не мордувався б отак. А піти до повій у старого Хасана чи то хоробрості не було, чи то сина стидався. Цього малий не міг збагнути ніяк, та й ніколи цього б не збагнув.

Отож став малий заробляти батькові на жінку. Та одного разу батько до вина, що малий йому купив, узяв ще глек вина і впився до повного хитання.

Алі не стримався і сказав батькові, що через те кляте вино ніколи не купить жінку.

Сп'яну Хасан замахнувся, щоб вжучити малого. Неповага, бунт – хлопчисько насмілювався виговорювати батькові!

Та раптом закрив руками лице, наче протверезів умить, і швидко, зовсім не хитаючись, вийшов із шинку.

Ні до шинку, ані на базар невольничий не зазірав аж до наступної молільної п'ятниці⁶.

І малий Алі навіть дуже й дуже шкодував, що він сказав батькові про вино. Бо тепер батько вигадав собі, що він виграє багато грошей у кості і зможе купити жінку. Ну й, звичайно, програвся до останнього фалса. Так. що якби не риба, вловлена Алі, то вони б від голоду загинули.

Хасан зовсім збожеволів і, як хворий чекає чудодійного лікаря, чекав, коли заспівають на мінаретах сліпі муедзини вечірню молитву і можна буде поспішати до шинку...

Плавання та риболовля були для Алі і розвагою, і втіхою, і справжнім ділом. Та ще більше, ніж вода, розрадою, справжнім святом були розповіді бувалих людей – купців, прочан, подорожніх, мандрівників, лицедіїв, матросів та погоничів верблюдів.

Часом Алі зазірав, з корзиною для сміття на спині, на базар коштовностей. Не дуже часто, бо базарні наглядачі та купецькі слуги пильнували, щоб голота тут не тинялася.

То був базар, де продавалися різні дорогоцінні речі, всілякі коштовні фарби, спеції. На той сук приходили каравани верблюдів з далекого Йємену. Одногогорбі високі верблюди. Справжня їхня шерсть була майже біла, та під пекельним сонцем вони сяяли наче позолочені, бо в їхню шкіру в'їдався жовтий пилок знаменитого арабського шафрану «варсу», що виростав лише в заобрійному південному Йємені.

На майже чорних верблюдах привозили із Куфи гвоздичну олію, а також фіалкову олію. А з півдня, з Аль-Джанубу⁸, з міста Джура прибувала у фаянсових глеках вода з троянд, із квітів пальми, і запашна вода.

Через Багдад всі пахощі розходилися по всьому світу на захід – «Магриб», до Іспанії й Алжіру, у Єгипет – тобто «Міср» («Середина» по-арабському); в Індію і навіть в Китай, до «Машріку» (Сходу).

Тут торгували найбагатші купці з усіх базарів. Ці ряди і лавки були відомі ще з часів Аль-Фарабі, який ствердив думку всіх торгуючих людей, що є дві речі найбільш благородні і дві найбільш ганебні. Перші – продаж прянощів і торгівля батистом, другі – ткацьке ремесло та робота підмітальника вулиць.

Хлопчик зазірав лише на самісінький край цього привілейованого торжища.

Тут скупчилися, стулилися найменші лавки, може, трохи більші за собачу буди в добрім маєтку. В затінку лавок, підібгавши ноги по-шевськи, сиділи продавці дрібних порцій перцю, гвоздики, шафрану, ладану, гуміарабіку, смоли камфорного дерева. І відміряли наперстками свій дорогоцінний крам, бо приймали за нього плату в ясних золотих динарах та повномірних старих дирхемах. «Чорні» дирхеми новітніх часів та фалси тут не ходили!

До заможніших крамниць треба було йти вглиб вулиці. Крім базарних наглядачів, слуги й прикажчики пильнували, щоб не тільки обідрані дорослі, але й бідна малеча не проникала в глибину славетного базару.

Так і Алі ні разу не побував там і зблизька не бачив найбагатших крамниць.

На самім початку кварталу збиралися люди бувалі.

Там стояла знаменита харчевня Омара Кривого. Тут завжди товклася сила-силенна подорожніх.

Якось малий Алі почув від приявних, що Кривий Омар любить живу рибку-маринку. Тому малий ловив маринок в заплаві біля млина і не вбивав їх, а кидав до старого глека з холодною водою. Приносив глек до харчевні Кривого Омара і стояв десь під стіною за стовпом. Тихо стояв, слухаючи розповіді бувальців. Стояв так довго, поки його не помічав одноокий господар Омар. Тоді доводилось, продавши рибу, зразу ж іти геть.

Отут, саме в цьому місці, хлопчик почув усі ті історії, які назавжди вкарбувалися в його душу. Тут він почув, що на предалекому острові Сулавесі, а він аж за казковою Індією та чарівним островом Цейлоном, де в кожній калюжі можна знайти червоний лал або небесно-синій сапфір, так там у великій кількості водиться мерзенне і жахливе сотворіння – рогата свиня завбільшки з добру телицю! Щетина в рогатій свині завтовшки з голку дикобраза! Розповідали ще купці та їхні слуги й прикажчики, що зі своїми хазяями мандрували до Басри, а то навіть і далі, розповідали, ніби водяться на островах за Сулавесі летючі крокодили-дракони. Є також птах Рух на південнім острові Мадагаскарі, неймовірної величини, що може підняти і слона в повітря і на кожний свій пазур настромити по буйволу! Тими буйволами й годую своїх пташенят. Бувальці моряки, присягаючись Аллахом, розповідали – ніби велетенська риба-кашалот вночі підстерігає кораблі біля острова Сокотри і біля Занзібару та ковтає їх. Тому мореплавці в морі-океані не пливуть вночі, а лише вдень і весь час намагаються триматись біля берега, щоб було де команді заночувати. Розповідали про водяні острови на схід від Сулавесі – ніби за межею можливого є водяні гори, що складаються з солодкої води. Прозорі, мов скло, гори височать, аж до хмар, а навколо солона-пресолона і темна вода моря-океану. На водяних островах ростуть водяні пальми, дозріває, водяний рис і мешкають водяні люди, що проходять з одного боку острова на другий, пірнаючи крізь солодку воду. Тому ще ніколи не вдавалося їх ні вловити, ні завоювати!

Не переказати, скільки історій він, малий син сміттяра, почув, продаючи рибу Кривому Омару. А ще скільки почув від оповідачів на березі Тігру, біля старого водяного млина, в подвір'ї їхньої вуличної мечеті. Особливо ж багато розмов точилося тут, на торжищі, про небезпечний шлях до островів, де виростала і дозрівала найдорожча, найулюбленіша приправа – чорний перець.

Минав час, і підростав Алі, вбивався в силу. Тільки лишався страшенно худючий. Але головою його, як із самого малечку, володіли дивні і, безперечно, правдиві оповіді про країни далекі.

Та й своє рідне місто його цікавило все більше й більше. Не гірше знаменитих багдадських злодіїв і пройдисвітів він знав, як проникнути з одного кварталу в закапелки іншого, де продають найдешевші оладки, і в якого купця найкрасивіші жінки та рабині, з якого кварталу найшвидше можна

потрапити на той чи інший міст. І хто з християн торгує найкращим, а хто найгіршим вином. Де збираються запеклі гравці в кості, а де гравці в нарди, де втішаються шахами. А де потаємні місця зустрічей любителів дівчат і чужих жінок. Де можна купити найкраще пальмове вино і кому можна добре продати сушені кінські кіз'яки.

Знав, що рибу найкраще ловити біля величезних плавучих млинів. Йому були відомі в обличчя найвправніші мірошники і найчесніші торговці басрійськими фініками. Дорослі, одні жартома, а другі дуже поважно, свідчили, що ці фініки посилюють чоловічу силу.

Знав, у якому заїзді-хані збираються досвідчені мандрівці, а де перехожі оповідачі казок та чудесних історій. Або прочани, що намагалися обійти якомога більше мусульманських святинь і славетних міст. То були прочани з далекого-предалекого Кандагара, із славного Герата, із сніжних гір Ельбурсу, де жадливі вбивці-асасіни 12 побудували свої неприступні фортеці.

Алі такого наслухався і стільки запам'ятав різних історій про дива різних країн, що напам'ятав міг переповісти більше цікавого, ніж було записано в багатьох арабських збірниках казок та подорожніх історій. Але він нікому й нічого не розповідав, а лише запам'ятовував і запам'ятовував.

І чим далі, тим більше якийсь неспокій почав охоплювати його душу. Наповнював його прехудюче, але міцне тіло. Поки він не зрозумів раптом – той неспокій, та тривога – то поклик до великих мандрів і чудесних пригод!

Отож одного разу він прийшов з річки і, подавши батькові багатий полов, сказав:

– Завтра вранці рушає велика сафіна 13 з мосульськими товарами. На ній також пливуть до Басри купці, що мають свої лавки та кораблі у славному місті. Я хочу піти з ними у плавання і побачити всі дива світу.

– Відний мій хлопчику! Іди! Я тебе не тримаю – може, хоч тобі посміхнеться доля! Досить з мене мітли та кіз'яків! Я все життя дивлюся лише під ноги! Може, ти побачиш більше, ніж сміття на базарах!

Старий сів, заплакав, а малому Алі було дуже шкода свого батька, такого старого, як тоді йому здавалось, і геть невезучого.

Щоб якось втішити і розважити батька, сказав:

– Тату, якщо я стану знаменитим мандрівником, я тобі привезу в дарунок роботящу й слухняну рабину. Нехай вона тобі буде за добру жінку!

Але ці слова ще більше роз'ятрили душу сміттяра, і він проплакав усю ніч.

Алі ж досить швидко заснув, так і не вирішивши, чи сказати про одне темне діло, чи змовчати. Та все ж вранці, коли побачив, що в батька сльози висохли, лише навколо очей чорні кола, сказав:

– Тату, присягаюсь Аллахом, я не вигадав, а це мені сказав Юсуф-Дівчинка, що служить в шинку біля Зеленої брами...

– Той, що став на путь гріха і ганьби?! – розсердився батько. Зневажав він і боявся содомітів.

– Так! Він сказав мені, що всі оті гравці в кості, і Верблюд, і Тариф, і Куввас, вони з тобою грають фальшивими кістками. Бо ти недобачаєш. Як п'явки, вони з тебе всі монети виточують!!!

– Мені часом здавалося, що мене дурять... – похнюпився Хасан і ледь чутно говорив. – Та як же я міг повірити, що це роблять мої друзі, такі ж бідні, як і я? А як же тепер?..

Хасан розгублено і розпачливо розвів руками.

Алі лагідно посміхнувся і сказав:

– Тату! А лише один раз ходи в якесь інше місце грати! Виграєш – добре! Один раз програєш – біда!

– Але ж і в інших шинках знають, що я недобачаю...

– Тату! В Багдаді шинків, як зірок на небі. Не знають...

– І то правда! – зрадив на хвилю сміттяр і витяг звідкілясь із глибини своїх подертих лахів дирхем старого карбування, тих часів, коли халіфи дбали про славу і вартість своїх монет.

– Візьми, синку! Це єдине, що я не програв і не пропив! Візьми! Гроші, чим вони важчі – тим з ними легше!

2. ТОВСТИЙ ДЖАФАР

Останньої суботи місяця шуббата 1, останнього місяця зими, коли суворі вітри Машріку міняються на вітри зі сторони Магрибу, прощалися вранці сміттяр Хасан і його син Алі. Холодний вітер забирався під лахи і старого і малого, але вони стояли та й стояли, все ніяк не могли відійти один від одного.

Аж тут з корми сафіни почувся грубий голос кухаря. Алі видерся з обіймів свого безталанного тата й побіг на корабель до жаровні. Треба було допомогти кухареві. Бо той дуже старався: по-перше, на судні пливли купці, а як усім відомо, вони і люблять, і вмють попоїсти; по-друге, якщо перший сніданок нового кухаря смакуватиме мандрівцям, то їхні калитки ширше відкриються для плати...

Нарешті, після гарячого сніданку, матроси відв'язали линви від паль і перескочили з берега на подію.

Спочатку поволі, а далі все швидше почали відпливати за корму палаци можновладців, мечеті, оборонні мури та сторожові башти.

Злегка напружилось сіре вітрило, а течія підхопила дерев'яне тіло лодії.

Повноводна ріка випиналася каламутними плесами швидкої течії. Бо в далеких горах починали танути сніги, а в долинах уже гриміли грози.

Проривалося крізь хмари сонце і рожевіло і золотило гострі шпилі мінаретів 2, спалахувало на мідних банях палаців і сяяло золотими іскрами на смарагдових і блакитних банях мечетей.

Неслися над водою голоси і звуки вранішнього Багдада.

Злітали в тьмяно-блакитне небо, золотими крилами б'ючи, зграї голубів. А за ними ще підіймалися височенні білі голуб'ятні, і нові й нові зграї зависали в блакиті рожево-золотими пелюстками.

Скреготали ланцюгами припнуті до берега дерев'яні млини. Стомлено вдаряли вони по жовтій воді ослизливими лопатями коліс, а в їхній глибині неблаганні жорна гуркотіли, розмелюючи добірну евфратську пшеницю на запашне борошно. З того теплого борошна через кілька годин вправні багдадські пекарі випечуть в глиняних печах балабушки, хліби та коржі.

Іржали коні на водопої.

Проходила сафіна межі розведених наплавних мостів.

Пропливала під стрімкими багдадськими мостами, що високо підносились своїми цегляними стовпами над правічним Тігром.

Малий, хоч і піддував міхами вогонь у глиняній великій жаровні, все ж оглядався на всі боки. З човна було так цікаво побачити те, що раніше споглядав лише з берега, або виткнувши голову з води.

Ось позаду сафіни дозорці з'єднали човни напливного мосту.

Тим мостом рушили на лівий берег верблуди, вантажені корзинами з яблуками і гранатами.

Їх спустили по Євфрату на плотах аж із гірської Сирії.

По іншому мосту поволі сунув караван. Серед високих одногорбих верблюдів були й двогорбі. То, певно, валка аж із далекого Мерва.

Бувалі люди казали, що тільки там виростали найсмачніші дині. Дині привозили до Багдада у свинцевих ящиках на льоду. Якщо вдавалося дині привезти цілими, то за одну диню платили аж сім сотень дирхемів! Ось які ціни платили за лакітки вельможі та грошовиті багдадці тих часів!

Всі звуки, весь галас перебивали завивання, крики та лайки човнярів-перевізників, званих куфаджі. І неслися вони, крики, відбиті стократ луною від води, від занедбаних мурів, від склепінь старовинних веж. Та ще більше посилювались цегляними мостами.

Їхню сафіну переганяли часом трохи менші судна, вантажені величезними корчагами з оливковою олією.

А вони обганяли ще більші, ніж їхня сафіна, вантажені болонками і дошками доброго дуба, здається, чи не з Вірменських узгір'їв.

На лівому і правому берегах, на схилах, попід оборонними мурами та багатими подвір'ями вельможних, ліпилися шинки.

В найубогіших пили погане вино, грали в кості, та жерли сочевичну юшку і давилися черствими балабушками.

У добрих шинках, крім запашного вина, холодної води і пахучого хліба, відвідувач міг на ніч взяти до комірчини дівчину чи хлопчика. А коштувало все два дирхеми за ніч.

Коли згадували співтрапезники про цю плату, батько Алі зводив руки до неба і вигукував з розпачем:

— Де ж дістати такі гроші?!!

Був у Алі приятель-рибалочка, з гарненьким обличчям і зовсім дівочими пухкими вустами. Носили разом з ним рибу до шинків. І того хлопчика привабив один торговець і взяв за прислугу до своєї корчми.

Господар не стільки ганяв його по роботі, як відгодовував, і приставив до нього старого музику. Той навчив його грати на аль-уті3 і співати дівочих пісень.

Коли Алі через півроку зустрівся з приятелем на березі Тігру, той у воду не поліз, а лишився сидіти на камені, товстий і чисто вбраний, з підведеними сурмою очима.

Алі стало моторошно, що хлопець ніби зробився дівчиною. Алі не став з ним розмовляти, а схопив свою рибу і мерщій подався геть.

Після цієї зустрічі він на вузьких вуличках намагався непомітно прослизнути повз колишнього друга.

Аж поки цей Юсуф не прихопив його зненацька і не виказав Алі, що він знав про старого Хасана та його друзів-шахраїв...

Отож малий допомагав кухареві чистити часник, цибулю, патрати рибу.

Хоча, як писав у той час один китайський мандрівник, в Багдаді всі їдять хліб та м'ясо, п'ють кисле молоко, але дуже зрідка їдять рибу, овочі та рис. Але на сафіні було по-іншому: купці іли свіжу рибу і курятину. Кухар рибу витягав із садка, що волочився збоку на линві за судном. А кури товклися у плетеній вербовій клітці на кормі. Годувати їх і дивитись, щоб вони не побили яйця, що знесли, було одним із обов'язків Алі. Кухар дивувався, що хлопець так швидко і старанно виконує всі його накази, особливо ретельно прибирає всяке сміття і непотріб.

Звідки було знати кухареві-товстуну, що все це було хлопцеві забавкою у порівнянні з базарними вулицями чи готуванням кізякових колобків для палива.

А яка насолода швидко обірвати золоті покривала цибулин, або почистити головку часнику від білої шкаралупи так, щоб жоден зубок не відпав! Обрізай корінці та бадилля чорної редьки, переливай кунжутну олію 4, один запах якої вже насолода і радість душі! І вся городина і всі спеції найкращі, найчистіші!

Пасажири трималися двома гуртами – купці та збирачі податків. Ненависно зиркали один на одного. Бо не було у купців гірших ворогів, ніж збирачі податків.

А серед купців вирізнявся один товстун на ім'я Джафар. За очі його звали Покійником. Хоча на покійника він аж ніяк не скидався – ціла гора жиру! Прізвисько «Покійник» йому дали, бо сталася з ним одна предивна історія, у якій Всевишній явив свою волю і покарав того, хто зневажає його ім'я.

Ось що довідався хлопчина від кухаря про товстеного купця.

Ще змолоду був Джафар багатим купцем, а коли вбився у силу, то взагалі загірбав гори золота. Та якось він поручився у великих грошах за свого доброго приятеля. А той обдурив його і лишився жити в Єгипті. Довелося платити Джафарові величезний борг. Та він не був дурнем – підкупив судових чиновників і сплатив лише частину боргу зразу. Бо інакше пішов би жебрати під фортечні мури. І так і далі пішло – Джафар давав гостинці чиновникам і по малих частках сплачував борг. Про що зрештою довідався секретар візира. Сказав він одного ранку, коли в його кімнату понабивалися всі його попихачі:

– Друзі мої! Вільні і раби! Правовірні та люди письма! Мені потрібна людина, яка б не боялася ані Аллаха, ні Страшного суду. І щоб людина та служила лише мені – не гірше, ніж вірний пес...

Усі мовчали. Звичайно, всі вони посіпаки та блюдолизи, одним словом, тієни та шакали. Чистих там не буває! Але й вони замовкли, бо своїм підлим нутром відчули, що йдеться про підлоту, яку треба вчинити відверто, не ховаючись.

– Що – немає у мене вірного пса?

Тоді виповз наперед брат цирульника самого халіфа.

– Я зроблю для тебе все, що забажаєш! І навіть більше того!

Ляснув у долоні секретар візира:

– Якщо так, то говорю тобі – іди в податкову управу! Покажеш їм мого листа, але не віддавай і не дай переписати. І нехай вони складуть реєстр усіх боргів Джафара... А потім витискай з Джафара усі гроші, як тільки зможеш. Що буде зверх боргу купця і боргу казні, то все твоє!!!

Ледь не захлинувся брат цирульника від щастя та пожадливості. Здоровенний був чоловік, красень, та мілкий душею.

– Але я не подужаю його мордувати!..

– То бери башибузухів із двірцевої варти. Бо вони геть розледачили!

Схопився брат цирульника і чимдуж кинувся до сторожів.

Прихопив із собою з півтора десятка здоровенних тюрків. При повній зброї поперлися всі гуртом до податкового відомства.

Там брат цирульника вчинив неймовірний гвалт, і чиновники поспішили видати записи всіх боргів Джафара.

Звідтіля брат цирульника помчав до оселі Джафара, а за ним поспішили тюрки-башибузуки. Схопили товстого Джафара і потягли спочатку до казарми у фортецю. Там з нього зідрали всі його шати. Лишили тільки чалму. Нею він, мов під час хаджа, обгорнув свою срамоту. Він стояв перед ними навколішки й просився у своїх мучителів, щоб вони його помилували і не позбавляли ні життя, ні достатку...

Проте брат цирульника спокійно, без гніву, повторював:

– Давай гроші, давай гроші, давай гроші...

Тюрки ж били його бамбуковими палицями по голому тілу.

Потім його потягли в прохолодний льох казарми – тюрки стомилися мордувати його на спекоті.

Тюркам набридло це діло, і вони, розподіливши шати купця, посідали попід стінами й кейфували. Тоді брат цирульника пообіцяв кожному, хто мордуватиме його клієнта, по два дирхеми...

Кухар перегортав над жаровнею на решітці рибу, поливаючи на неї кунжутну олію, заправлену тертим шафраном, посипав скибочками цибулі.

А його новий помічник намагався розгледіти в глибині каюти крізь велику щілину купця Джафара. Джафар не відмовляв собі в зручності не лише вдома, а й у дорозі. Алі знав, що Джафар платить за окрему каюту більше, ніж усі пасажери сафіни, разом узяті, за проїзд до самісінької Васри.

Зрештою Алі добре розгледів повне, біле, наче набрякле лице з вишнево-червоною бородою.

Кухар підливав з глечика, такого маленького, що вмщувався на його долоні, якийсь одному йому відомий соус. Хлопчик спитав у дебелистого кухаря, з чого складається суміш. Та кухар на нього визвірився, ніби Алі спробував його при всіх пограбувати. Більше Алі ні про що не питав. Тільки уважніше до всього придивлявся, прислухався.

Кухар вів далі.

– От підтягли Пузаня ливом аж під самісіньку стелю. Заходилися то попускати вниз, то підтягувати вгору, що він ледь головою об склепіння не товкся. Як спускали його до землі, то двоє тюрків лупили його по п'ятах очеретяними тростинами. Товстун дригав ногами, скавулів як сотня собак. Навіть, кажуть, було чутно на вулицю!

А цей пройдисвіт спокійно собі стояв і торочив нудним голосом: «Гроші, гроші, гроші...» Тюрки почали стомлюватись. Тим пак що їм не вдавалося з ним вступити свою улюблену штуку – шарпнути зненацька вгору, коли всі кістки наче вилітають назовні від болю. Він був занадто важкий. Стомився і брат циркульника. Та й час уже було до писаря візира поспішати та доповісти про всю справу. Отож він махнув рукою і крикнув: «Кидайте цей мішок з лайном!» Ну а тюрки – вони ж хіба люди? Бидло, невігласи! Якби таке сказати арабові, то він би потиху опустив людину. А цим скажи: «Кидай!» – воно й кине! Ливу вони кинули. Джафар своєму мучителю сів на голову з усього маху! Звичайно – впусти на когось такого кабана – всі кістки тріснуть! У брата циркульника зламалася шия. І Джафарові дісталось – об дурну голову свого ката потовк усі свої достоїнства. Від болю він втратив свідомість аж на три дні. Всі дивувались, що він не сконав... Мій знайомий, слуга того лікаря, що лікував Джафара, казав, що в нього все понапухало, мов торба з огірками. Ну а брата циркульника забрали з казарми і віднесли додому, де він того ж вечора і сконав – дихання припинилося. А товстун так-сяк оклигав, чортова калита з динарами! Коли ж він оклигав, довелося писареві візира за нього самому братись, хоч як цей хитрун не хотів, щоб про нього пішла слава, що він кат і здирник! Писар вчинив згідно зі своїм розумом і освітою – наказав привести жінку і доньку Джафара. Щоб були вони приявні при допиті свого повелителя і господаря. Його жінка була з поважної родини і не витримала такого видовища, коли мордують голу людину. Вона знепритомніла. Побачила це донька – і собі гепнулася додолу. За наказом писаря їх почали заголювати, щоб лікар міг дізнатись, чи мертві вони, чи живі? Тут Джафар здався і розповів, у кого його розписки – сакки і в кого його дорогоцінні камені сховані... Ось так вичавили з жирного бурдюка золото... Та він швидко надолужив своє – в когось позичив гроші, винайняв кораблі і перевіз – цілу сотню! – скакунів до Індії. Там якраз почалася війна!.. Він стільки заробив на конях, що зміг собі все повернути... і ще зверх того! Він з Індії привіз таке каміння – і лали, і агати, і бірюзу, і гранати, й сердолік, і яспис...

Риба дійшла, і малий Алі поспішив із стравою на фаянсовій тарелі до каюти купця. Хлопчина привітався в низькім поклоні і поставив тацю на низенький розкладний столик. Не звичайний столик, а кипарисовий. Товстий Джафар заворушив варгами, і в глибині його горлянки забулькали слова.

– Піднеси мені рибу до носа! Хіба не бачиш, що черево мені заважає нахилитись і понюхати їжу?

Коли ж хлопчина на витягнутих руках підніс до блілого лица смажену рибу, Джафар швидко обмацав гарячими пальцями малого. Потяг повітря носом, важко видихнув ротом і забелькотів:

– О Аллах! Це ж не хлопчик, а риб'ячі кістки! Одні ребра й хребці!.. Скажу капітанові – нехай винайме товстунчика. Тоді я не пошкодую і трьох дирхемів за смажену рибу і слугу!.. Іди геть і не метеляйся перед очима!

Він тицьнув малому в долоню стерту половину дирхема.

Як тільки Алі повернувся до жаровні, кухар видер в нього з кулака тонесеньку срібну лусочку.

– Тьху! – сплюнув обурено – Такий багатир, а сміттям платить! Це тому, що ти кістлявий! Я пам'ятаю його колишніх прислужників – всі були мов вірменські пампушки на сметані!

Алі почорніло в очах, задзвеніло у вухах від люті. Все стислося всередині у важку грудку, запекло вогнем у грудях! Він найкращий плавець і рибалка! А його мають за сміття, за хлопчика-повію?! Що він – ні на що не здатний, як тільки гидотою собі на прожиток заробляти?!

Кухар же вів далі, мов козолуп на базарі в скотському ряду:

– Ось відгодую тебе до Басри, і тоді матимеш іншу ціну... Бо хоч ти добрий помічник, але з тебе ні хорошого прибутку та й для себе ніякої втіхи! – І кухар голосно зареготав власному жартові.

А хлопчика аж знудило і він відійшов до борту, ніби викинути лушпиння від цибулі...

Їхня сафіна плинула вниз по Тігру за течією, а навстріч їй посували знизу щедро вантажені судна.

Купці, що тримались окремо від Джафара і від збирачів податків, уважно розглядалися на стрічні судна і пояснювали один одному:

– Он та, з чорними корчагами... То, певно, для мосульців везе земляну смолу 5 і рідку нафту.

– А та вся завалена тиковимиб дописами. А оно й в'язка сандала 7... Ну, це хтось собі в Багдаді доброго човна хоче зшити...

– Тоді сандал для чого?

– Як для чого? Продасть ремісникам – вони з нього всякі витребеньки для жіноцтва виріжуть і змайструють.

– Дивіться, дивіться! Аж носом воду черпає! От скільки фініків хтось замовив басрійцям... В кого такий гарем?

Всі зареготали.

Вітру не було, і тому бурлаки підтягували судна канатами, які припинали на березі чи до стовбурів пальм, чи до каменів. Вони горлали високими жіночими голосами бойову пісню і перебігали по черзі з корми на носа, перебираючи товстий канат і складаючи його кільцями на кормі.

Пливли також по річці на круглих очеретяних, вимащених бітумом, корзинах-човнах люди з річкового племені.

Попереду їхньої величезної події і позаду плвли ще дві великі лодії з озброєними охоронцями. Тюрки мали захищати сафіну і її пасажирів у нижній течії річки, де почнуться очеретяні зарості з тисячами проток та озерць між ними. Бо, як відомо, в тих безкраїх болотах жили племена, що розводили буйволів та ловили рибу і полювали на птахів. А коли траплялася нагода, то, не зважаючи на всі каральні походи халіфів, насакували на купецькі судна.

Уже був місяць азар8 і напружились води у Тігрі, піднялись високо. Здавалось, вода прорве захисні греблі та вали, залле собою увесь простір, не лишиться навіть високих пір'істих голівок пальм.

Малий, тільки випадала вільна мить, видряпувався на вершок щогли, щоб згори побачити далекі селища, залиті водою, оглянути тонкі смужечки водозахисних валів, далекі греблі і помилуватись, як відбиваються у блакитно-каламутнім дзеркалі води розкішні віяла фінікових пальм.

Коли сафіна з пасажирами та крамом приставала увечері на ночівлю, то лодії з тюрками теж прив'язували до берега і виставляли на суші і на човнах сторожу. Але грабіжники чомусь не з'являлись.

Тоді Алі не витримав і спитав – та не в похадливого базіки-кухаря, а в одного чорнобородого купця, що мандрував аж із самого Дамаска:

– Господине мій, ласкавий і добрий! – Алі чув, як базарні писарчуки та різні фігляри улесливо звертались до купців та їхніх прикажчиків – Дозвольте мені, нікчемному, порушити твій спокій і... – Далі хлопчина не знав, як йому вести мову з цим чорнобородим здорованем.

– Що тобі?

– Господине мій! Всі тільки й базікають про розбійників, а їх все немає...

– Ось що тебе цікавить?! Тепер розбійники не нападають на який завгодно корабель – купці при собі намагаються не тягти багато динарів. Вони віддають міняйлі в Багдаді своє золото. А міняйло при свідках пише на папері, скільки динарів дав йому купець. А в Басрі з тим папером-сакком прийде купець до іншого міняйла, який у долі з багдадським міняйлом, віддасть сакк міняйлі і одержить своє золото... Ну, звичайно, лишить якусь частку золота цим міняйлам.

– За що? Він же одержує своє золото?

– Те золото, що лишається в міняйл – то ім плата за клопоти з грошима купця. Адже вони тим папірцем оберігають гроші купця від розбійників і злодіїв. Адже одержує свою платню нічний сторож за охорону будинку. Тебе оберігають – плати! За все в житті треба платити! За все треба! За золото – плати! За хліб – плати! За охорону-плати!.. Життя – накриті столи серед базару! Той, хто старається, той бере з цих столів для свого прожитку! За все треба платити. А от як платити найменшу ціну за найкраще – то найбільша наука в житті!..

Хлопчик був вражений, що чорнобородий, який з іншими говорив ніби із зневагою, по-простому роз'яснює йому, служці кухаря на річковій сафіні, сину нужденного сміттяра.

Алі подумав: «Це перше диво, яке зі мною сталося в подорожі! Правду кажуть бувалі люди, що найбільше з чудес трапляється в мандрах!..»

Але його приемні роздуми перебив горластий кухар, і довелося чимдуж поспішити до жаровні...

3. РОЗБІЙНИКИ

На третій день з'явилися розбійники.

Судна мандрівців були вже недалеко від Шатт-ель-Арабу – злиття великих рік Євфрату й Тігру.

Вода піднялася високо і геть залила все навколо. Греблі, дороги та вали зводились над водою не вище ніж на лікоть-два. Каламутні води розбігалися сотнями звивистих проток межи заростей велетенського очерету-касабу. Коли на сході зблякло небо і згасла вранішня зірка Сіріус, з молочного туману виринули чорнобокі човни.

Один з розбійників звівся на повен зріст і закричав, що він вимагає плату за їхню охорону. Зовсім мала плата – по сотні динарів з купця, по десять дадуть подорожні, по дирхему з кожної голови команди!

Його слова гриміли над склистою водою протоки і над рисовими полями, та зразу ж потопали в густій запорі височенних стеблин очерету.

І тут, як на біду, чи на щастя, бо капітан сафіни не встиг ще придумати, як відповісти, із своєї каюти протиснув черево Джафар і заревів, як верблюд під час тічки:

– Ти, ганьба своєї мами! Затичка в курячій гузні, пожиратель свиней і тухлої риби! Не потребуємо твоєї охорони! Мої знамениті сідниці, сідниці Джафара Покійника, запорука моїм словам! Подивися на них – їх споглядання й буде тобі платою за турботи!

І Джафар повернув свій могутній зад до річкових розбійників.

Напасники залякли на своїх човнах від подиву та обурення.

А турки вже попадали за борти лодій із самострілами та луками.

Малий Алі, щоб усе добре розгледіти, наче наполоханий кіт, видерся на щоглу. Тільки він обхопив вершечок щогли, як заверещали розбійники, заревли турки-стражники. В повітрі засвистіли короткі арбалетні стріли, глиняні кулі з арбалетів і пронизливо заспівали довгі очеретяні стріли річкових людей.

Згори хлопчиків було добре видно, що всі купці, кухар, – капітан і матроси впали на самісіньке дно сафіни, сховалися за паками бавовни та єгипетського льону.

Купець Джафар теж гепнувся за паками і плазом-плазом рачкував до своєї повстяної каюти. Голова його притискалася до дошки, а от сидниці піднімалися горою над палубою. Кілька разів стріли чиркнули по його неймовірному заду.

Стріли дзижчали і навколо Алі. Проте він не встиг перелякатись і думав. Лиш про те, щоб втриматися на щоглі і краще роздивитись розбійників.

Він не трусився від страху – був упевнений, що розбійники грабують і позбавляють життя лише багатіїв. Про випадкові стріли чомусь не подумав. Але річкові розбійники нікого, крім нього, не бачили. З усіх подорожніх лише він був на видноті – сидів на вершечку щогли, мов пташка, припнута до жердини. Це розлютило напасників. Стріли одна за одною впивалися в щоглу біля його ніг, свистіли над головою, лоскотали пір'їнами по руках і по ногах, порвали сорочку, порізали вістрями холоші штанів.

Зрештою стріли прошили б хлопця, та трапилася халепа – товстун Джафар рвонувся до своєї каюти, зачепив паку з бавовною, перекинув корчагу з олією, і все те гепнулося на розпечену жаровню!

Мить – і густий чорний дим заклубочився вгору, закрив від стрільців хлопчика. Жовтий вогонь масними язиками обхопив паку з бавовною.

– Пожежа,! – заволав капітан і, не зважаючи на стріли, вискочив із схованки і скинув у воду палаючу бавовну. За ним, ледь не плазуючи, прибіг кухар і, голосно лаючись, обпікаючи собі руки і лице, підхопив напіврозбиту корчагу з олією. і перекинув за борт. Хтось із матросів теж отямився, зірвав повсть із Джафарової каюти і кинув її на палаючу олію.

Річкові грабіжники, побачивши переполох на сафіні, щосили завеслували до мандрівників. Але вони не розраховали – олія розпливлася по воді, наздогнала тліючу паку. І підхопилося вгору над водою жовтими й червоними крилами полум'я. Швидка течія на звороті витягла серпом палаючу олію. А вістря серпа за якусь мить торкнулося заростей касабу.

Мить – тогорічні сухі стеблини очерету засвітилися жовтими свічками, затріскотіли, зачаділи тонкими смужками білого диму.

Малому текли сльози, він чхав і кашляв, але не злізав зі щогли – хотілося побачити, що ж буде далі?! Що вчинять річкові розбійники, як діятимуть турки? На крик свого шейха напасники вдарили лопатями просмолених весел і миттю зникли за пеленою білого диму. Той дим густо, мов сметана, що виливалася із глека, слався над темною водою. Дим прикривав втечу розбійників краще, ніж вранішній туман їх напад.

Сходило сонце десь за очеретяними стінами і рожевіло хмари ідкого диму.

А полум'я проривалося все далі й далі у нескінченні зарослі очерету-касабу, вибухало клубами густого диму.

Алі сидів на щоглі і споглядав, як пожежа розповзається, вибухає у правічних болотяних нетрях. З відчайдушним криком вгору злітали зграї птахів. Їх розпачливий крик заглушував навіть тріск очерету та поготіння вогню. Маленькі пташки спалахували оранжевими квітками і падали вниз у густий дим.

Алі вчепився за щоглу, що аж нігті побіліли, і все дивився, дивився.

Він отямився лише тоді, коли внизу смикнули линву і боляче вдарили нею по п'ятах.

– Гей ти, мавпо! Ану злазь! Хто прибиратиме?! – волав унизу кухар, задерши червоне обличчя із залишками смаленої бороди.

Хлопчик напружився і, висмикнувши кілька стріл, узяв їх у зуби. Інші стріли глибоко вп'ялися, і він не зміг їх навіть розхитати. І ставив на них п'яти, як на щаблі драбини...

Малий прибирав черепки від корчаги, витирав, вискоблював від олії і посипав піском дошки, підмітав попіл та вугілля.

На сафіні тим часом знявся гвалт – всі лізли з претензіями до Джафара!

Сотник тюрків вимагав, щоб Джафар Покійник сплатив за всі стріли та кулі, що вони випустили по розбійниках. Мовляв, якби він стримав свій язик, ніхто б у бійку не поліз – араби бачили, які могутні бійці сидять у лодіях. Крім того, він, сотник, вимагав десять динарів і глек вина для поранених. Капітан вимагав гроші за попсовану повсть.

– Вона зовсім ціла! Трошки забруднилася по краях! – репетував, обурювався Джафар.

– Мій господине! – вів своє капітан. – Повсть була біла, тепер вона чорна! Подерлась і обгоріла на цілий лікоть! Заплати – і можеш собі забрати!

Після капітана напосів на Джафара збирач податків. Той, що перший заліз під паки з пряжею. Він вимагав неймовірні гроші за свою втрачену паку бавовни.

Молодий прикажчик купецький, що з Мосулу, став над малим і дивився, як той грайливо, ретельно вишкрябував дошки від бруду – суміші олії та золи. Великі, з пухнастими віями, очі молодика звузились, і він зневажливо процідив:

– Одні полохливі шакали, другі пожадливі пси! – Він, не кліпаючи, подивився на малого. – А ти не боягуз.

Алі здвигнув плечима.

– Їм потрібні гроші. А я найбільшій на сафіні. Для чого їм мене чіпати?..

Тут звідкілясь наче виринув кухар і спитав прикажчика;

– Мій господине! Чому гаєш час і не вимагаєш від Джафара плати за корчагу олії? Дивна олія. Не олія – мед! А як горіла! Ще б трохи – і вона б спалила смолені човни цих байстрюків. Не гай часу – вимагай своє – Джафар не збідніє!

Молодик, не повертаючи голови, скося зиркнув на кухаря і мовчки відійшов.

Кухар забурмотів собі під носа в рештки обсмалених вусів:

– Дивний цей мосулець. Так себе тримає, немов він тут найродовитіший і найбагатший на всій сафіні... А всього лиш прикажчик!.. Багатьох я бачив подорожніх... а цей щось собі має на умі...

Спочатку Джафар репетував, що всі його грабують, хочуть пустити жебраком по майданах. Та зрештою він викричався, заспокоївся, а тоді вже розплатився з усіма, виторгувавши собі кілька дирхемів.

Тюркам він купив у капітана корчагу вина, а гроші для лікування пообіцяв дати, коли припливуть до Басри. Спочатку тюрки обурилися, але, впившись солодкого вина, знов прийшли до Джафара і сказали, що найкращі ліки для ран – добре вино. І нема чого їм чекати до Басри. Нехай для підправки здоров'я виставить ще одну корчагу.

Про людське око Джафар почав сперечатись. Але всім було зрозуміло, що друга корчага обійдеться йому дешевше у разів десять, ніж платня охоронцям за їхні подряпини та гулі.

Коли судна пливли по широкій чистій воді, Джафар покликав кухаря. Замовив собі смажену по багдадськи курку.

– Дивись, зроби все так, як я кажу! Щоб була справжня курка. Щоб я відчув насолоду душі й тіла! Та скажи мені, ти добре знаєш, як підготувати курку для смаження?!

Кухар почав говорити, що і як треба, проте Джафар перебив його:

– Слухай, ти, син гріха й нещастя, слухай уважно! Візьми найкращу курку... Я плачу за неї три дирхеми.

– Але, шановний мій володарю, зірка багдадського базару, тут не базар-сук, а корабель. Тут кожна курка коштує п'ять дирхемів.

– Ти, син гріха і нещастя, я куплю найкращу курку за дирхем битий, чорний, в найближчому селищі! Тобі це відомо?! – волав Джафар.

– Мій господине! Наше судно стане на стоянку лише ввечері. До того часу капітан не спинить.

– Грабіжник... вбивця... розбійник... і злодюга! – прохрипів товстун. – Ти хочеш з мене здерти шкіру і вицідити кров!.. До речі – добре зціди кров із курки! До краплі!

Кухар скривив і так кривого рота в недобрій посмішці.

- Хіба я божевільний, щоб, купивши по три дирхеми курку на багдадським базарі, знову ж її продати на сафіні за три дирхеми?! А добірна пшениця і просо для курей, щоб вони неслися? А плетена клітка з пареної лози?

- Добре, чотири дирхеми!

- Ні. Або п'ять дирхемів, або будемо їсти рибу!

- Добре, син блудниці і сміттяра, п'ять дирхемів. Але за них найкращу, найкращу курку!!!

Джафар витягав по черзі усіх курей з клітки, важив у руках, роздував пір'я на гузні, щоб краще бачити, яка з них жирніша.

Коди ж товстун вибрав найжирнішу, кухар сказав, що всі курки коштують по п'ять дирхемів, а саме оця коштує шість дирхемів.

На Джафара просто стій напав, і він кілька хвилин лише ворухив губами. Але все ж заплатив за курку шість дирхемів.

- Відвари її,- товстун загинав пальці, - по-друге - розділи на частини і залий часниковим розчином. Потім залий яйцем і засмаж на сковороді. Засип шматки вареним рисом та залий другим яйцем і доброю олією, та трохи підсмаж! Та дивися, син гріха і розпусти, щоб олія була найкраща, із сірійських оливков! Та починай швидше готувати!... А поки треба чимось перебити голод.

- Є корзина добрих басрійських фініків, - відповів кухар йому. - Найкращих. Для себе купував.

- Неси! - видихнув Джафар нетерпляче. Коли ж малий з корзиною прибіг, то Джафар, відкривши кришку, уважно оглянув, чи всі фініки, і подивився підозріло на малого.

- Ти не вкрав хоча б одного, га? Ти, син жебрака і повії.

- Хіба ви знали мою маму? - відповів йому хлопчик. - Бо я про неї нічого не знаю... А от тато мій людина поважна - він уже двадцять п'ять років працює сміттярем на базарі біля Зеленої Брами. Це там, де торгують живою і битою птицею ти різним м'ясом...

Джафар на слова Алі ледь не вдавився кісточкою від фініка, з шумом виплюнув її і гаркнув:

- Пішов геть звідсіля, скелетина чортова!

Джафар, сопучи та гикаючи, жер фініки. А хлопчина поспішив чистити цибулю, часник, кришити різну зелень до соусу і глядіти за тим, щоб вогонь на жаровні був рівний і курка рівно виварювалась у бронзовім казані.

Коли кухар різав курку, то він виціджував з неї кров на дно розбитого горщика, довго струшував, щоб усі краплини крові впали на денце, не забруднивши дощок палуби. І наказав малому викинути черепок з кров'ю у

річку. Тільки обережно, щоб не забруднив корабель кров'ю, бо це погана прикмета!

Та хлопець не виконав його наказ. Він згадав слова одного вченого суфія на базарі, де той тлумачив слова хадисів і Корану, що всі закони добрі, якщо вони йдуть на користь людині, якщо ж вони проти людини, то їх можна полишити без уваги!

Алі зробив вигляд, що кинув черепок у воду, а сам запхав його в щілину між паками.

Коли кухаря покликав Джафар і знов почав йому торочити про курку, хлопець поставив черепок на жарини. – і вмить кров була готова. Видер її з черепка і заковтнув просто з пір'ям. Бо всередині його рвало на шматки від голоду. Подумав, що дивна річ, але йому, як і Джафарові після такої веремії, захотілося не просто наїстися, а нажертися від пуза.

Алі і кухар порпалися з куркою.

Джафар запихався фініками і крадькома зиркав на молодого мосульця. Відчувалося, що він таки не втерпить і спитає в молодика, чого той не править гроші за розбиту корчагу олії? Та молодик сидів з усім гуртом купців. І Джафарові довелося би йти до них. А цього товстун не міг собі дозволити – він був найбагатшим і не до лиця йому мішатися з гуртом!

Та й покликати його теж було не з руки Джафарові. Для чого показувати всім, що ти стурбований, чи доведеться тобі платити за корчагу олії, чи ні?

А тим часом обварена курка була поділена на частини і кухар занурив її настоюватись у часниковий соус.

Алі за той же час почистив луску з великих вусачів, випотрошив, попластав навпіл та й склав на решітку.

І під доглядом кухаря почав потроху смажити рибу для купців.

Вони ж усі зібралися на носі й сиділи там щільним гуртом.

Джафар же сидів на порозі своєї каюти і нетерпляче й гучно втягував носом повітря, приношуючись до таких спокусливих запахів курячого бульйону, часника і кислого вина, кунжутної олії та смаженої риби, шафрану, солодкої цибулі та духмяної кіндзи.

І от малий на великій таці поніс до купців гору смаженої риби. І ще приніс їм корзину вчорашніх пампушок. Кухар вправно випікав їх на глиняній сковороді.

Купці по черзі підходили до борту судна, а хлопчина поливав їм на руки з довгогорлого мідного глечика, щоб усі вони змили руки й обличчя перед трапезою.

Їли правою рукою лише, як ідять виховані й шляхетні араби. Вони чудово вправлялись однією правицею із шматками риби і з пампушками.

Спочатку купці мовчали, а далі знов загомоніли. Хлопець, коли кухар не кликав його, підходив до гурту і сидів з рушником і глеком, чекав, поки купці скінчать трапезу і захочуть змити руки. Слухав, про що говорили купці. Звичайно, балачки точилися про розбійників. Один купець середніх років, з пасмами сивини в густій бороді, говорив, що річкові розбійники вбивають людей зрідка, хоча грабують догола. Вони, як і пірати з Персидського моря, обберуть купців і кажуть: «Ми з вас трохи вовни настригли. Ідіть собі вільно, обростаєте, тоді ми вас знову обстрижемо!»

Один підстаркуватий в засмальцьованім дорогім персидським каптані, обсмоктуючи кісточку, прохрипів:

– Часом та вовна дорожча від нашої крові. Часом так пострижуть нашого брата купця, що вже він ніколи й не зведеться на рівні. А жебрацтво – не життя для колишнього купця. То смерть живцем!

Тоді той ставний, чорнобородий, в зеленій чалмі (знак прощі в Мекку) проводив своє далі.

– Озерні розбійники – грубі дикуни, пожадливі й темні, їх можна задобрити, якимсь улестити. Знаєш, зрештою, де їх можна сподіватись, коли вони можуть наскочити! А ті, отруйні змії, оті кляті ісмаїліти², невідомо коли, невідомо де, невідомо як з'являються на погибель людей! І ніхто не може від них уберегтись: ні шах, ні султан, ні імам, ні купець, ні воєначальник чи вчений богослов! Отруйні змії, скажені, заюшені пси, обпоєні гашишем, розбещені повіями в потаємних замках, розбещені і обдурені своїми пірамі³ та потаємним імамом – ото страшні злочинці! Навіть славний Садах ад-Дін⁴ через підступні зазіхання асасинів мусив стерегтися щодня і щогодини. Звитяжець не спав на одному місці двічі! Ви це знаєте, чи ні?! А він же не боявся жодного найстрашнішого франка-хрестоносця. І він тремтів, бо не знав, чи побачить він уранці сонце!

Купець у дорогому халаті криво всміхнувся і відповів:

– Ми подорожні, купці. Що нам ті хашашини? Вони вбивають можновладців, суддів, емірів, тих, хто переслідує їх. Вони ріжуть вельможних, владців, а ми хто, а ми що?..

– Вони всіх ріжуть! – чорнобородий перебив його навіть непоштиво. – Вони хочуть, щоб усі ім корилися, вони хочуть собою заповнити світ! Щоб усі були слухняні й безмозкі – бо їхній «Гірський Дід»⁵ за них думає! Темна голота й учені дурні вірять, що вони принесуть людям рівність! Не може бути в оцьому світі рівності між багатими й бідними, розумними й дурними, щасливими і невдахами. Шейхи хашашинів спокушають голоту тим, що ніби всі рівні, і всі потрапляють до раю! І змушують голодранців виконувати кожен наказ свого потаємного імама. Я знаю – це рівність рабів, слухняних рабів свого кривавого господаря!.. Ті ж, хто навколо «Гірського Діда», нагромадили в своїх руках скарби незліченні, а голоту обдурюють рівністю!

– Звідки ти про них знаєш, що так можеш їх ганити? – підозріло і зловісно ніби запитав підстаркуватий купець у кошовнім, засмальцьованім каптані.

– Знаю! Мій дядько, син Ібн Лятіфа, знаменитого дамаського купця, що постачає військам преславного Салах ад-Діна зброю для війни з хрестоносцями, не захотів їм віддати караван зброї нізащо. Так просто, за одне слово «подаруй» їхнього «Старця»! Вони вимагають від людини не тільки всього достатку її, але й покори собаки, яку періщать нагаєм, а вона плазує перед господарем і облизує його брудні капці. Вони оголосили джихад не лише невірним, гяурам, вони оголосили джихад всім тим, хто не думає так, як вони! А Аллах, нехай славиться його ім'я, створив усяку людину, щоб вона відрізнялась, одна від одної. Нема людей схожих між собою розумом, як биті дирхеми одним карбом! Я купець – і мені джихад в ім'я загробного раю не такий солодкий, як добування засобів життя! Адже сказано в хадисі, що добування засобів життя є основою світу. І як казав один мудрець:

«Мені ліпше вмерти на верблюді в каравані, що везе дорогоцінності, ніж впасти з коня в розпалі битви проти невірних!»

– Ну, це ти говориш погане! – спохмурнішав підстаркуватий у замизканім каптані. – Адже сказано, що тих, хто не підкорюється, треба знищувати. Хтось же повинен винищувати тих, хто не визнає Аллаха?!!

– Може, й повинен, – відказав чорнобородий. – Це справа долі й Аллаха. Я ж знаю своє – купець виконує волю Аллаха, добуваючи собі засоби життя...

Поки ці двоє чи то сперечалися, чи то кожен хотів сказати лише своє і йому було зрештою байдуже, що говорить інший, Алі зовсім було незрозуміле, про яких імамів, про яке рабство йде мова... Малий нічого не міг зрозуміти, тільки відчував з тону, з постави, що цей чоловік у замизканім дорогім каптані – він за війну й жорстокості. А чорнобородий здоровань, схожий швидше на воїна, ніж на купця, зовсім не хоче колотнечі і кровопускання, а хоче торгувати і нікого не боятись. І те відчув Алі – чорнобородий страшенно, до люті, до розпачу боїться потаємних убивць-хашашинів, вірних рабів «Гірського Діда». Алі пригадав, як він кілька разів чув, що хашашини, які живуть у неприступних фортецях Ельбурсу, вживають аль-хашіш. Від того вони стають люті-прелюті і вбивають сильних цього світу – шахів, султанів, емірів. Запам'ятати Алі запам'ятав, та розповіді про холодні гори, про неприступні твердині, про очманілих від дурману вбивць його не цікавили. Бо про вбивства й розбій він чув з самісінького малечку і ніякого в цьому дива не було. Хіба диво – голод і спрага, спека і холод, крадіжка і бійка?!!

Алі помітив, що мосулець напружився увесь. Обличчя ж його байдуже, ніби зовсім це його не стосується і він над пустими теревенями не збирається й замислюватись.

Він мав великі чорні очі з довгими пухнастими віями, як у дівчини, а маленька борідка кучерявилася дрібними кілечками. Син сміттяря, що завжди хотів їсти, по руху щелеп, по вигину вуст мосульця зрозумів – зовсім йому не смакує смажений на решітці вусач, приправлений шафраном, червоною цибулею і кіндзою.

Та знов, як завжди, пролунав крик кухаря, і малому довелося бігти до жаровні. Кухар витяг із часничного соусу шматки курки, обмочував у розбиті яйця і вправно кидав на розпечену сковороду. Сковорода вибухала бризками

жиру та соку на всі боки, а шмат курки прихоплювався з усіх боків золотою шкіркою. І тут треба не гаяти – швидко перевертати, бо зразу перегорить яйце і почорніє.

Кухар наклав на тацю шматки смаженої курятини, потім проварені в курячому жиру та шафрані пупочок, печінку, серце, накрив свіжими оладками-загребками і полив соусом з вина, лимона, часнику та борошна, ще й обсипав листками запашної кіндзи.

Алі попер тацю до Джафарової каюти і хотів поставити тацю перед товстуном на спорожнілу корзину фініків.

– Неси в каюти, йолопе! – заволав Джафар, аж посинів. – Мухи налетять, я не збираюсь їх годувати за шість дирхемів!!!

З великим зусиллям, ледь не впустивши дорогоцінну тацю, проліз малий повз купця до каюти і поставив курку на кипарисовий столик. Самому Алі від запаху смаженої курки аж наморочилося в голові і такий голод стис шлунок, що він був ладен з'їсти річковий намул з берегів, що пропливали повз їхню сафіну.

Він вислизнув з каюти. Поки Джафар засовував своє тіло в каюту, Алі не втримався і з денця корзини прихопив чотири фініки. І одного зразу ж забгав у рота. Не встиг малий насолодитись смаком знаменитого басрійського фініка, як з каюти захрипів Джафар:

– Неси сюди фініки, син повіі!

Малий прихопив корзину і випустив з долоні три фініки назад, на денце.

Джафар у півтемряві каюти нахилився над тацею і дер зубами куряче стегенце, лівою рукою показав, де поставити корзину.

Він скопив очі до корзини і уважно оглянув фініки.

Потім догриз ніжку, обтер губи, викинув кістку і тільки тоді роздер пельку і не своїм голосом заволав:

– Злодій! Злодюжка! Де капітан!? Мене грабують твої слуги!

Алі задубів від жаху і не міг ні виплюнути кісточку фініка, ні проковтнути її – він тільки жував і жував її, твердо як камінчик.

На диво, першим в дверях каюти з'явився не капітан, не кухар чи хтось з матросів. Першим став у дверях прикажчик мосульського купця.

– А ти чого?! Хіба я тебе кликав?!! – захрипів Джафар.

Мосулець витяг з рукава старий повновісний дирхем і поклав на тацю з куркою.

– О перлина багдадських торговців смарагдами і прянощами! Славний знавець коней і цін на них по всіх портах моря-океану! Окраса цього дивного корабля! Він просто дурний ще хлопчик, він забув тобі сказати, що я в тебе

купив ті фініки, що на денці корзини. Він не встиг, бо я довго шукав динара, найкращого для тебе, о Джафаре!

Джафар покритися потом, мов росю, вирячив очі і зрештою спромігся вичавити хрипко:

– Та яке каміння?! Я камінням не займаюсь! Коні часом бували, але вже давно... Дурниці якісь!.. Фарби мій фах, і дерево для будов... Але прощу тебе, краще сідай до трапези і поснідай зі мною...

Джафар знов порожівшав і став улесливим і усміхненим.

Алі продовжував смоктати фінікову кісточку.

Волоокий молодик обернувся до хлопчика:

– Принеси глек і тазик...

Хлопчик, наче прокинувся, поволі рушив до великої корчати. Наповнив черепком по вінця глечик і поспішив до каюти.

Молодик облив руки, втерся рушником Джафара і сів навпроти Джафара.

– Ти, син гріха, геть! Коди буде потреба, покличуть! – забулькотів Джафар.

Малий вклонився і обережно порачкував з каюти, прихопивши легеньку корзинку з фініками на денці.

Біля жаровні кухар поїдав смажену рибу, редьку, підсохлі пампушки, запивав прохолодною водою. Бризкаючи слиною і крихтами, пробелькотів ледь зрозуміло:

– Чого там Покійник галасує? Ти що – украв його фініки?! Він завжди боїться, що в нього щось вкрадуть...

Малий повернув корзину боком, відкинув кришку і показав кухареві штук вісім фініків.

– Це мені...

– Оце все тобі? – здивувався кухар, але потім прогунявив, покрутивши біля скроні: – Точно, що він повередився розумом, як сідницями забив свого мучителя... Але на торгові справи у нього якесь боже благословення...

І кухар простягнув руку в корзину і взяв собі половину фініків.

Алі було байдуже – він увесь горів від сорому, що отак не стримався і поцупив цього чортового фініка. Його аж нудило від сорому. І він не міг з'їсти решти фініків...

І спати голодний вклався, тільки води випив цілий глек.

Він лежав голічерева, слухав цвіркунів і споглядав обсипану іскристими зірками чорну небесну безодню.

Десь кричали гідкими голосами шакали і схлипувала болотяна птаха.

Потроху сором спадав, але на його місце напливала злість. Злість на себе, що не втримався й спокусився. Він аж заплакав, аж вкусив себе щосили за руку. А за злістю піднялася зненависть на багатих сильників. Ревна образа на їхню зневагу і зажерливість. Ось цей Джафар Покійник – як його мучили, то він страждав! А як ти мучишся від голоду, так тобі це, виходить, не мука? Одного фініка пожалкував?... Бач, і камінням торгує!... А торговці камінням – то міхи із золотом... Чого б він отак спітнів з переляку, якби цей мосулець не виказав якусь небезпечну таємницю?... Чи, може, цей ненажера боїться, щоб хтось не довідався, що він торгує камінням?... Ось вони які, багатії – злі, підозрілі, ненажери і боягузи! Полохливі, як гієни!...

Більше про багатіїв Алі думати не захотів. Він почав думати про чудеса – про летючих драконів – летючих крокодилів з крилами, як у кажана. Невеликого крокодила він бачив. І тепер намагався уявити, як же той крокодил летить – чи хвіст у нього під час лету висить чи ні?..

Сон і невимплекані сльози зморили сина сміттяра, і він поволі занурився у теплий морок.

Крізь дрімоту ще чув чийсь зойк уві сні і щось ніби закапало з корабля у воду, наче хтось вилив воду із чаші.

4. НАГЛЯ СМЕРТЬ

Прокинувся Алі, бо його штовхали п'ятою під ребра. Він розклепив повіки і побачив над собою перелякане й розлючене водночас лице кухаря.

– Прокидайся, байстрючення! Віда! Ангел смерті, Азраїл, завітав до нас...

Алі сперся на витягнуті руки і люто видихнув у посмалену пику кухареві:

– Якщо ти, мій господине, ще раз скажеш, що я байстрюк, я тобі вночі горлянку розчикрижу! Від вуха до вуха! – Малий чув такі похвальби на М'ясному базарі.

– А! – заволав кухар. – Тримайте мене, бо я заколю цього поганця!

Проте байстрюком він Алі вдруге не назвав.

До кухаря легко підскочив огрядний капітан і шарпонував за плече.

– Цить, дурню!.. Тут таємна смерть! – сичав він на свого підлеглого. – Стражники усіх нас замордують своїми допитами. Інші тим часом прибудуть до Басри і дорого всі спродадуть...

Кухар безтямно подивився, на капітана, на малого і щось собі замурмотів під носа.

А син сміттяра, сотворивши молитву (як вчив його батько, ревнивий мусульманин – крім вина, звичайно), заходився чистити посуд. Коли він все приготував, що від нього вимагалось, то витяг задубілі шмати пампушки, взяв з корзини солодку цибулину.

Поки всі камешилися біля мерця, тихо сварилися про щось, про щось домовлялися, малий з насолодою з'їв таку смачну цибулину і сухі окрушини. Навіть сльози не виступили.

Мертвяк його зовсім не цікавив, більше того, він його дуже лякав, як і всякі мертвяки. Хоч і не прислухався навмисне син сміттяра і навмисне не дивився на бак сафіни, він знав уже напевно, що нагла смерть наздогнала чорнобородого здорованя.

І раптом до хлопця прийшов переляк від власного бунту проти старшого. Переляк і водночас лють почали його просто трусити. Навіть зуби стукотіли. Та він зразу ж вирішив, що нехай його заб'ють, але від своїх слів не відречеться. Його судомило з такою силою, що він не міг всидіти на місці. Тому вирішив, поки дорослі влаштують все з покійником, вловити риби.

За каютою Джафара, за паками льняної пряжі скинув Алі сорочку і штани. А поясом, довгою замизканою ганчіркою, обгорнувся – негоже було бігати голяка – волосся починало щедро сходити на його худющому тілі.

Без жодного плюскоту хлопець скочив у воду. Відразу відчув, як його потягло течією вздовж борта сафіни. І що він зразу ж побачив – бризки крові на промашених бітумом дошках.

І зразу ж в його голові виникла картина – чорнобородий купець не завжди лягав з усіма покотом під напнутим повстяним покривалом. Бувало, що серед ночі він вилазив із загального гурту і вмощувався біля самісінького борту, загорнувшись у теплий вовняний плащ.

Малий уже проплив сафіну і зачепився руками за греблю, за очеретяні в'язанки, що скріплювали землю. Вибухла нараз думка: «Невже отой старий – хашашін, і він зарізав уночі чорнобородого?!» Далі думка та не полинула, бо пальці намацали в заглибині між двома в'язанками очерету хвіст доброї рибини.

Алі щосили хапнув повітря – і занурився під воду. Риба була здоровенна, і коли він просунув обидві руки ій у зябра і потяг на себе, вона вся туго зіпнулась, потім пружно розправилась, боляче зачепила колючкою спинного плавця по грудях. Він все ж прихопив зубами місце з'єднання риб'ячої голови зі спиною і щосили стиснув щелепи. Риба забила з неймовірною силою, та зразу ж і обм'якла. Алі ледь віддихався, коли виринув на поверхню.

На сафіні ж ніяк не могли дійти до повної згоди, що ж діяти?

Тому хлопчина встиг зловити ще трьох вусачів і назбирати на схилі греблі сухих буйволячих кізків.

З рибою він переліз на сафіну по кормовій линві, вдягся і таким самим робом повернувся на берег по кізяки з великою торбою.

Крім кізяків він ще підібрав, де тільки міг, сухі тростини, луску від пальмових стовбурів.

Хлопець роздмухав жар, що зберігався у глибині жаровні, і на власному паливі засмажив власну рибу.

Зрештою мерця з судна віднесли на другий човен стражників. І зразу ж три судна відчалили, розпустили повні вітрила і хутко попливли вниз за течією.

Кухар заходився готувати рибу і місити тісто на оладки. Він аж сичав від злості, коли звертався до хлопчика. Малий мордувався страхом перед кухарем і злістю на себе, що він так необачно пригрозив старшому. Та вирішив – що б там не було, а страху свого не являти людям і від слів своїх не відмовлятися!..

Тим, часом на сафіні відбувалися дивні речі.

Купці, не такі грошовиті, як Джафар Покійник, всю мандрівку іли разом. Тепер кожен купував у кухаря собі окремо. І це виходило кожному набагато дорожче. Джафар не вилазив із своєї каюти. Тільки звідтіля час від часу з'являвся вирлокий мосулець. Та двічі влазив туди капітан.

Синові сміттяра випав суєтний день.

Вогонь у жаровні горів від ранку. Його треба було увесь час вирівнювати, щоб не чадів сизим димом. Треба було чистити й патрати рибу.

А курей скубти й смалити.

За кожним криком купця чи збирача податків доводилося бігти й подавати воду й рушника.

Віднести їжу і забрати посуд назад.

Мити посуд.

А мідний посуд ще й піском відтирати.

День прогаласував над головою малого мов у сивому дурмані. І до самісінького вечора він не з'їв ані крихти.

Лише пив і пив холодну воду з великого глека.

Тому не дуже добре запам'ятав, як зникли зарості очерету і над тонесенькою смужкою берега постали гаї фінікових пальм.

За пальмами, наче величезні плетені корзини, на клаптиках підвищеної суші ліпилися одна до одної очеретяні домівки річкових арабів.

По залитих водою полях, які були за греблями, на нижчому рівні, ніж сама річка, ходили чорні, товсторогі буйволи. Така була вода нерухома, що в ній, мов у найкращім срібнім дзеркалі, все відбивалося без жодного порушення ліній, лише догори ногами.

Сафіна й перша лодія стражників трохи приспустили вітрила, і судна зразу стишили хід.

А третє судно приткнулося носом до греблі, якраз навпроти підвищеної дороги до селища.

Швидко зібралися до сафіни озерні араби. І один збирач податків, що чомусь виявився на тюркській лодії, повів з поселянами розмову. Він підіймав руки до неба, розводив широко на боки, хапався за голову, бив себе кулаками в груди. Певно, то був добрий знавець цих людей з озерного краю, бо швидко скінчив свої казання, щось вийняв з-за пазухи і передав у руки шейхові.

Хлопчина краєм ока побачив – шейх змахнув рукою, і добрі хлопці підхопили мари з лодії та перенесли на тонку смужку греблі.

Матроси з лодії відштовхнулися від землі жердинами, і течія та бадьорий вітерець дозволили лодії наздогнати інших мандрівців.

Тільки тонесенька смужечка землі піднімалася над плесом ріки – і зразу ж над водою виростали сотні, тисячі, сотні тисяч пальмових стовбурів. Вони підносили в склисте й розпечене бірюзове небо темно-зелені віяла пальмового листа.

Русло зробило зворот, і лодії винесло в широченні, безкраї струмені Шатт-ель-Арабу – злитих вод правічних рік Тігру та Євфрату.

І з хлопчикових очей назавжди зникли поселяни, що з марами над головами бігцем просувались по тонесенькій, мов волосинка, смужці греблі. І здавалось, що то ожили учні пророка Іси, і вільно собі ходять по водах.

Безмежна ширина Шатт-ель-Арабу в ці весняні дні наповнилася безліччю вітрильників. Хоча всі вони були добре впаковані вантажем і осіли в каламутній воді, рухались вони швидко й поспішали наввипередки і вниз за течією, і вгору проти течії. А вітер весь час був низовий, з півдня. Надимав своєю вогкістю вітрила від правої руки.

Та вправні капітани так ставили свої навкісні вітрила, що вони напружувались мов велетенські сірі воли і тягли свої лодії і вгору, і вниз.

Алі вже на другий день призвичаївся до шаленого поспіху в роботі і встигав споглядати й безкраю річку, й далекі пальмові береги, і запам'ятовувати що було цікавого на тих вітрильниках, які вони зустрічали на своєму шляху.

За день ходу до Басри, міста на воді, міста-брами до світу чужого, не арабського – міста, вимріяного для купців і мандрівців не менше, ніж для всіх правовірних Мекка та Медіна, капітан винайняв у прибережному селищі лоцмана. Цей підстаркуватий, але міцний широкоплечий чоловік став поруч із стерновим на демені і почав керувати рухом.

Капітан підняв на ноги всіх матросів і порозставляв на потрібні місця.

А лоцман-поводир усе приглядався до берегів, до острівців, порослих пальмами, і наказував стерновому:

– Праворуч, праворуч! Тепер ліворуч. Прямо, прямо! Тримай он на ту поодинокую зламану пальму! – Задирав підборіддя і кричав капітанові: – Хід тихіше!

А капітан верещав на матросів, що вчепились у линви снастей:

– Підтягай, підтягай вітрило! Рею, рею розгортай на три кроки ліворуч!!!

Матроси напружувались до набрякання жил на руках і шиях, щосили тягли линви й канати. І всі блоки та дерев'яні частини – щогли і реї – відповідали на їхні зусилля рипінням, скрипінням, глухим потріскуванням.

Тепер дві лодії зі стражниками-тюрьками слідували за сафіною, точно повторюючи всі зміни її курсу.

Часом на широченному плесі, де, здавалося, й берегів не було видно, повз сафіну вгору пропливали одне за одним судна.

Так близько, що здавалось – вони зараз зачепляться реями, заплутаються снастями.

Малий Алі мав на якийсь час перепочинок від жаровні і приступив до лоцмана.

Він вклонився і спитав, не стримавшись, як справжній гречний багдадець:

– О шейх! Чому, поясни мені, темному, чому річка така широка, як море, а судна ось-ось зіткнуться і потоплять одне одного? Невже тільки тут є достатня глибина?

Старий мов тільки й чекав цього питання, наче кінь на ристалищі знаку сурми в день перегонів.

Вій задер ще вище своє гостре, горбоносе обличчя, втягнув широкими ніздрями повітря і виголосив на одному диханні:

– Це тому, допитлива дитино, що вже не одну сотню літ в нашому халіфаті не було порядку!.. Розпускай, розпускай вітрило! Тримай он на ту третю могилу! Як прибрала руйнівниця щастя і розлучниця людей нашого доброго і славного халіфа Гаруна ар-Рашида, відтоді наші халіфи занедбали діла віри й людського буття. Занедбали, відповідно, й устроїтелі та будівничі спорудження нових гребель і каналів. Забули звіддарі споглядати небо і обчислювати по зірках, яка й коли буде повінь. Мандейців-знавців 2 не питали про зірки, а часом ім, як чаклунам, вкорочували життя... Розвертай вітрило на крок праворуч! Тримай кермо на поодинокую пальму!.. А від повені та швидкості її настання залежить кількість намулу, що створить обмілини, запори та потаємні груди... Розвертай, розвертай вітрило праворуч на чотири крокуй Стій! Підтягай вітрило! Ти багдадець, цікава дитино, у вас там

течія стрімкіша і русло сталише. А нам тут, мені та іншим річковим поводитирям, доводиться кожного разу обстежувати русло... Розгортай, розгортай на повну силу вітрило! Убога тепер ми країна, хоча халіф, надія правовірних, почав збирати все до купи. Ах, які колись були часи! Ти знаєш, адже я із старовинного басрійського роду. Ми жили тут ще до вас, до арабів...

– О шейх! А хто ж ти – ти наче не перс і не іудей?! – здивувався хлопець.

– Я мусульманин. Але кров'ю із старовинного роду мандейців. Я знаю їхню мову і книги, старі їхні мудреці навчили мене знанням зоряного неба, сонця, місяця. Та знання мої нікому не потрібні – люди стали ліниві розумом. І коли я щось їм сповіщав заздалегідь, вони це вважали чародійством. А чародієм бути небезпечно. Гей, капітане! Дай перепочинок твоїм хлопцям! До тих трьох могил дно рівне і глибоке!.. Добрі часи минули... Люди стали дрібні і безчесні. Немає великих людей! От за часів Гаруна ар-Рашида був справжній флот, справжнє військо! Тоді була справжня торгівля, справжнє будівництво! Треба було халіфу впорядкувати землі навколо Басри – купили, полонили, привезли і пригнали до Басри тисячі тисяч невольників. Звичайно, чорних, негрів, із країни зінджів 3. Що тут тоді було?! Солончаки, ропа і сіль на поверхні ґрунту! Тоді устроїтелі та будівничі поставили рабів-зінджів до праці. Вони колупали лопатами солонці, знімали шар за шаром, поки не з'являлась солодка земля. А мертву солону землю вони згрібали і насипали над своїми мертвими товаришами! Он бачиш – одна за одною три великі наче гори над водою – то все могили зінджів! Ніхто не знає, скільки їх сконало. От були часи – всі солончаки на фінікові гаї перетворили! Де є кращі фініки, ніж басрійські?! Капітане, став хлопців до вітрила! Ото я й кажу – був порядок. А тепер що? Капітане, вітрило на два кроки ліворуч. Керманичу! – Вперше широкоплечий чоловік підвищив голос на керманича. – Тримай стерно ледь-ледь праворуч! Тут лежить затонулий басрійський вітрильник. Капітане! Двох хлопців постав на носі – нехай жердинами мацають дно! Я, нащадок халдейських магів, учень знаменитих граматиків басрійських, я став поводитирем оцих ночов з чужими лахами? Нікого тепер не цікавлять ні зоряні науки, ні чиста, досконала арабська мова. Всіх лише радує тепла балабушка в роті та оманливий блиск динарів!

Кінець ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=22165770&lfrom=362673004) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

